



Галина Насенко

**ЛЪКАРСТВО НА ОСПАЛЫЙ ОУМЫСЛЬ
ЧОЛОВЪЧЬИЙ / ПІДГОТУВАЛИ ДО ВИДАННЯ:
В.М. МОЙСІЄНКО, Н.П. БОНДАР,
О.Ю. МАКАРОВА, С.П. РАДОМСЬКА. – ЖИТОМИР,
2017. – Т. 1: ФАКСИМІЛЬНЕ ВИДАННЯ. – [368] С.;
Т. 2: МЕТАГРАФОВАНІЙ ТЕКСТ. – 179 С.; Т. 3:
ЛІНГВІСТИЧНЕ, КНИГОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА СЛОВОПОКАЖЧИКИ. – 227 С.**

Періоди суспільних потрясінь позначені загостренням інтересу до історичних аргументів існування націй. Вважають, що на XVI-XVII століття припадали глибинні процеси зародження сучасної української ідентичності, тож звернення до джерел цього часу буде завжди актуальним.

Нещодавно серія «Пам'ятки української мови», яку понад півстоліття видають мовознавці НАН України, поповнилася новою цікавою публікацією. Йдеться про тритомний збірник релігійних творів «Лѣкарство на оспалый оумысль чоловѣчій, а особливо на затвердѣлые срѣца людскіе, злоеденые свѣтомъ, альбо якими грѣхами», який підготував колектив авторів під керівництвом та за редакцією відомого історика мови, діалектолога, публікатора й дослідника староукраїнських текстів, доктора філологічних наук, професора Віктора Мойсієнка.

В епоху інтеграційних знань науковий дискурс має цілісний, надінституційний характер, об'єднуючи дослідників предметом і метою зацікавлень. Показово, що видання отримало грифи кількох українських наукових установ: Інституту української мови НАН України, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Перевидання давніх текстів завжди належало до науковомістких й інформативних ділянок філологічних студій. Така робота вимагає від учених глибоких знань мови й культури певного періоду, методик і прийомів опрацювання мовної матерії, її відповідного представлення. Саме тому традиція джерелознавства позначена іменами найвидатніших філологів свого часу: від Олександра Потебні й Володимира Перетца до Віталія Русанівського, Марії Пешак, Інни Чепіги, Василя Німчука.

Збірку, яку в 1607 році уклав і видав в Острозі Дем'ян Наливайко, сучасний читач отримує з достойною технологічною обробкою. Перший том подає факсимільне видання пам'ятки, фактично точну копію стародруку. До нього увійшли, крім передмови й післямови, два послання Івана Золотовушого та заповіт царя Василя I Македонянина сину Левові. Тексти приступні до читання й вивчення загалом вузькому колу фахівців: філологам, історикам, книгознавцям.

Другий том містить метаграфований текст пам'ятки відповідно до критично-дипломатичного методу зі збереженням усіх графем оригіналу, діакритичних знаків та з мінімальною корекцією правопису. Ширша спільнота читачів отримує емпіричний матеріал для вивчення графіки, орфографії, акцентуації, фонетики й граматики української мови XVII століття. Водночас текст виправлено згідно з сучасним словоподілом, правописом слів форм окремо / разом / через дефіс, правилами переносу й вживання великої літери. Істотно полегшує сприйняття й пунктуація, додана за сучасними нормами. Це відповідає міжнародній практиці видань такого типу.

Дем'ян Наливайко подав у своїй збірці два тексти – церковнослов'янські повчання Івана Золотовушого та паралельні переклади простою мовою. Тож публікатори готували метаграфоване видання двома варіантами літературної мови того часу: церковнослов'янською й староукраїнською.

Найбільш інформативним є третій том, що містить лінгвістичне, книгознавче дослідження та словопоказчики. Віктор Мойсієнко пропонує розвідку про перекладацьку майстерність Дем'яна Наливайка. Результатом пошуків першоджерел стало переконання в тому, що це – сербський рукопис 1574 р. Доказом цієї гіпотези вчений називає те, що друге послання Івана Золотовушого «Слово ѿ еже ѿбаче вьсоує мате(т)са всакъ члкъ живый», відоме за виданням «Лъкарства» і за рукописним Люблянським списком, текстово майже повністю збігаються. Варто погодитися з міркуваннями про те, що внеском Д. Наливайка є редагування вже існуючого церковнослов'янського тексту і власне переклад його українською мовою. Таку думку висловлював ще знавець середньовічної рукописної спадщини академік Володимир Перетц. Гіпотезу про подвійний переклад – спочатку з грецької церковнослов'янською, потім руською – дослідники аргументовано заперечують.

Власне лінгвістичне дослідження Віктор Мойсієнко назвав «Мовна свідомість Дем'яна Наливайка». Тут знайомимося з міркуваннями про мовну ситуацію в тогочасній Україні, наміри острозького інтелектуала щодо втілення етичних настанов та особливості його вибору мовних форм у перекладній частині збірки.

Пам'ятка належить до того тривалого етапу історії української культури, коли вона мала моралізаторський характер. Очевидно, склад найбільш

репрезентативної лексики визначений саме цим чинником: автор описує лексико-семантичні групи релігійної лексики, назв людського тіла, життя, здоров'я, а також побутової, загальноновживаної тощо. Цікаві спостереження знаходимо щодо діалектної приналежності окремих лексем, особливостей графіки, ознак південно-західної й північноукраїнської писемних традицій. Не менше уваги приділено й побутуванню граматичних форм: активних дієприкметників або їх еквівалентів – складнопідрядних речень, специфіки наказового способу, впливу польських словотвірних моделей чи виразно українських акцентуацій. В. Мойсієнко формулює також і правописні правила, яких дотримувався Д. Наливайко щодо позначення твердості/м'якості [л], вживання варіантів префікса-прийменника з/с, знаків пунктуації, звука [г]. Встановити їх було важким завданням, оскільки варіантність у тогочасній писемній практиці була нормою. Цим дослідженням автор засвідчує, що сьогочасне мовознавство – дисципліна комплексна, вона звертається до тексту як джерела реконструкції культурної концептосфери, мовної свідомості, стратифікації соціуму й мовної системи відповідно до принципів історизму, причиновості, системності тощо.

В. Мойсієнко наголошує на тому, що попри проголошені засади перекладу «слово в слово» Д. Наливайко вдається до описових варіантів, синонімів, польських за походженням лексичних елементів. Перші фіксації в українській писемній практиці лексем *парус*, *зъла*, *вдесатеро*, *цълкомъ* також завдячують Д. Наливайку. Слушними є міркування про те, що польський складник тогочасної української мови неспростовно стверджує її присутність у мовній практиці тогочасної еліти.

Наголошуючи на авторстві Д. Наливайка, В. Мойсієнко наводить приклади вживання цікавих відповідників окремих слововживань «Лікарства» та збірника «Лекції словенскіє Златоустого ѿт Бесѣд єльських ѿт иереа Наливайка выбраніє»: *твар*, *пащека*, *оком мгнути*, *видихнути* зі значенням 'відпочити'. Тут він підтримує традиційний погляд на те, що авторство можна встановити за стилістичними особливостями, «улюбленими словами автора» тощо. Зауважимо з цього приводу: сучасні прийоми встановлення авторства апелюють до статистичних характеристик тексту та переважно звертаються до слабо контрольованих людиною його параметрів, що стає підставою до використання програмних комплексів. Очевидно, застосування таких методик до текстів історично віддалених епох – справа недалекого майбутнього.

«Історико-книгознавче дослідження видання «Лікарства» та його примірників» представила відомий український книгознавець Наталія Бондар. Тут увиразнено відомості про острозький стародрук в аспекті оформлення, шрифтів, ілюстрацій, заставок, визначено книгознавчі параметри, філіграні паперу тощо. Авторка наводить також дані про поширення примірників та їх представлення в різних бібліотечних фондах України (понад 20).

З-поміж трьох стародруків, які зберігаються в Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського, привертає увагу книга з колекції Києво-Софійського собору з власноручними нотатками Петра Могили та написом, у якому згадано професора Києво-Могилянської академії Митрофана Довгалецького. Саме його дослідники й обрали до видання.

Показчики слів та словоформ – результат колективної праці Віктора Мойсієнка, Ольги Макарової та Світлани Радомської. Тут в алфавітному порядку подано слова й словоформи з усіма фонетичними, графічними варіантами, збережено всі види діакритичних знаків. Дуже важливим складником цієї частини є граматичні коментарі, щоправда, їх наведено лише для староукраїнського тексту. Отже, вивчення церковнослов'янського компонента зостається перспективним.

На жаль, автори не ставили перед собою завдання представити вихідні лексикографічні форми слів, обмежившись фіксацією лише всіх засвідчених у тексті слововживань. Їх подано зі вказівкою на сторінку, де вони зафіксовані. Гадаємо, позначення номера рядка мінімізувало б певні труднощі при пошуку контекстів.

Українська гуманітаристика збагатилася помітною працею, яка стане в нагоді не лише знавцям острозької старовини. Це, безперечно, цінний внесок до діахронічних лінгвістики й літературознавства, історії, культурології, філософії, європейської славістики загалом.